

I. UNIWERSAŁ POBOROWY ROKU BOŻEGO 1580 [3 STYCZNIA]

Stephan z łaski Bożej Krol Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Żmudzkie, Inflantkie, Kijowskie, Wołyńskie, Podlaskie etc. i Siedmiogrodzkie etc. Wszem wobec i każdemu z osobna ktoregożkolwiek stanu, dostoięństwa i urzędu tak duchownego, iako i świeckiego ludziom i innych wszem poddanym Naszym, miast i miasteczek, wsi i inszych osiadłości wszelakich iakiemżkolwiek tytuły i przezwiski nazwanemi, w Koronie i we wszech państwach Naszych mieszkającym, którymkolwiek należy i do którychkolwiek terazniejsza sejmowa uchwała przyidzie i oznaimiona będzie, wdzięcznie i wiernie Nam miłym łaskę Naszą Królewską.

Wdzięcznie i wiernie Nam mili! Iż złożywszy sejm walny koronny w Warszawie dla poparcia wojny moskiewskiej, widząc w tym wielką Rzeczypospolitej potrzebę, także aby kraie ruskie i podolskie opatrzenie mieć mogły, pobor po wszytkiej Koronie, w Wielkim Księstwie Litewskim i państwach wszytkich do niej należących, za zezwoleniem wszytkich stanów, na ieden rok tylko, wedle uniwersału na przeszłym sejmie uczynionego¹, z poprawą niżej opisaną uchwalamy i publikujemy, a to nie wzruszając poboru tego i czopowego, który w tym roku wydaia i wedle przyszłego uniwersału wydać powinni, aby każdy wedle tego postanowienia i uchwały ku poratowaniu Rzeczypospolitej sprawiedliwie wydawał, tak iako się niżej opisało.

Wszyscy kmiecie i każdy z nich z osobna, Naszy iako i poddanych Naszych duchownych i świeckich osob, wszech państw Naszych koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego, którzy sobie albo panom swym orzą albo roboty odkupiają u tychże panów swych, tak we wsiach starodawnych, iako i nowo osadzonych, nie wedle starych kwitacyi, ale na ten rok tylko z każdego łanu, żrzebia, śladu, włoki i osiadłych rol, mają płacić po groszy piętnaście.

Z takowychże opisanych rol kmieci osiadłych, z strony dziesięciny, po drugich piętnaście groszy, bądź gdzie są snopowe dziesięciny albo meszne, spy albo małdry, iako wyżej opisano; a z dziesięciny i także z tych spy, mają się sobie wytrącać. A gdzie pieniężne dziesięciny są, a nie wyniosłyby tak wiele, tedy kmieć swoim dołożyć ma, tak iżby z rolej i z dziesięciny spełna groszy trzydzieści dał. A gdzieby też dziesięciny snopowej albo pieniężnej ani mesznego nie było, kmieć powinien sam dać spełna groszy trzydzieści. A w Wielkim Księstwie Litewskim, w Kijowie i na Wołyniu i indzie, gdziekolwiek włok mierzonych niemasz iedno służby, z każdej służby osiadłej po złotemu iednemu. A iż na inszych służbach bywa po kilka dymów, tedy dwa dymy na ieden złoty składać się mają. A gdzie też służb ani włok nie masz iedno dymy, iako bywa na Podlaszu, także po dwa dymy na ieden złoty składać się mają.

A w Ziemi Halickiej i Podolskim Woiewodztwie, począwszy ode Lwowa, nie z łanów ani z włok, ale z każdego pługa każdy ma dać złoty, ile ich wychodzi na robotę.

Szołtysi, wójtowie, kniaziowie, tywonowie, putni boiarowie, tak Nasi Królewscy, iako duchownych i świeckich i mieiskich, poddani Nasi, każdy ma płacić z włoki iednej po złotemu iednemu. A ktoby szołtysa skupił, zwłaszcza w królewskich i duchownych majątnościach, aby dał od każdego szołtystwa po złotemu iednemu **exceptis bonis equestris ordinis**, z których szołtysi nigdy do wojny nie należą. A wszakże i szlachecki szołtys ma dać z włoki złoty ieden.

Szlachcic każdy, który poddanych nie ma a swym pługiem albo ratajskim orze, będzie powinien dać z włoki groszy piętnaście; a jeśli mniej orze, tedy **iuxta quantitatem** dać ma, za rekognicyjąswoią. A gdzieby ich siła w iednej wsi było, tedy wszyscy przez dwu oraczow albo zagrodników swych będą mogli takowy pobor za rekognicyjami swoimi do poborcę odesłać. W czym wszytkie napominamy, aby widząc na ten czas tak nagle i wielkie potrzeby Rzeczypospolitej, z większą chęcią i pilnością, iednako społecznie do tego się przykładali, iakoby sprawiedliwie a iednako społecznie, iako kto powinien, ten pobor wydawali. A od włoki każdej pustej i tej ktorejby do folwarku zdawna, to iest przed konstytucyją nie przyłączył, zwłaszcza, ale ią dał z kopczyzny albo z trzecizny orać, albo iana inszy pożytek obrocie i z włok paśnych, które naimuią Olendrowie na paszą i inni, z takowej każdy będzie powinien dawać po groszy dziesięci. Rataie, każdy z nich, którzy z kopczyzny orzą, każdy powinien dać z pługa po złotemu iednemu.

¹ Mowa tu o uniwersale z 1578 r., por. wyżej nr LXXXIII, p. IV.

Wsi łowcze, które na łowcach siedzą i wszelakie inne, także z osiadłych włok, po groszy trzydziestu płacić mają. A z wolnych włok sami powinni iechać na wojnę, a na imię strzelcy.

Wsi walskie powinny płacić będą iako i w inszych wsiach z rol, jeśli ie mają albo z dworzyszcz, po groszy trzydziestu. A którzy rol nie mają, tedy od bydła, zwłaszcza od sta owiec po groszy dwudziestu a od dziesięci krów groszy dwadzieścia. Zagrodnicy, którzy na ogrodziech siedzą, co z wymłocku żyją, płacić mają po groszy cztery.

Zagrodnicy, którzy ku zagrodom role mają, płacić mają po groszy sześci. Zagrodnicy, którzy domki mają i ogrody, a na czynszu bez robot są, iakieźkolwiek swe obeście mają, po groszy dwanaście płacić mają.

Komornicy, co bydło mają, po groszy ośmi, co bydła nie mają, po groszy dwu. Łoźni, to iest hultaie, męczyzna i niewiasty, którzy się na służbę doroczną nie naimują, także dudarze, skomorossy, każdy od siebie po groszy dwudziestu i czterech dać powinni. A wójt i z przysiężniki pod przysięgą dojrzeć mają, aby takowi nie uchraniali się poboru tego. A którzy na flisie są, zarazem u Głowy nad Nogatem płacić mają.

Przekupki, przekupnie na wsiach, po groszy dwanaście.

Rzemieślnicy wszelacy na wsiach, po groszy czterech.

Rybitwi na wsiach po groszy ośmi; a którzy role mają, osobno płacić będą powinni z rol.

Karczmarze na wsiach, co role mają, rowno z kmiećmi od rol płacić będą, **secundum quantitatem agrorum**.

Wsi Nasze Królewskie i panów duchownych i każdych inszych, które są na iakichkolwiek posługach, a choć też czynszu nie płacą i podatku przedtym nie dawali abo też i dziesięciny nie płacili, ten podatek rowno z drugimi kmiećmi powinny płacić.

Wsi nowo osadzone, i miasteczka, ktoreby cztery lata wysiedziały, także powinny płacić ten podatek, rowno z inszemi wsiami i miasteczkami. Także ma być rozumiano i o wsiach, miasteczkach pogorzałych i zwoiowanych od czterech lat.

Młynarze od koł walnych, dziedzicznych, korzecnych, łodziastych, ważnych, od każdego po groszy dwudziestu i czterech; a od dorocznych koł, po groszy dwanaście.

Piły, folusze, stępy, od każdego koła po groszy piętnaście, a od wietrznych młynów zakupnych, po groszy dziesięci, tak nowych iako i starych; a od dorocznych, po groszy pięci.

Młyny, z których dzierżawcy dóbr Naszych Królewskich trzecią miarę wykupili dla pożytku, płacić powinni iako insze młyny, tak dziedziczne iako i doroczne.

Papiernicy od papieru po złotych dwu. Rudnicy od każdego koła po złotych dwu; a którzy role mają, osobno z rol iako insi płacić będą.

Dziegiarze, smolarze, od rzemieśla swego po groszy dwanaście. Popielarze, smelcarze, którzy do spustów smoły palą i towarzysze smolników, od pieca każdego po złotych dwu. Rzemieślnicy i towarzysze z rzemiosł tychże mistrzów, to iest węglarze, dymarze, kowale, kuźnicy, płokarze, także i przy papiernikach, po groszy dwanaście.

Od hut szklanych po złotych dwu, a towarzysze ich po groszy dwanaście.

Metropolitowie, władcykowie, archimedrytowie i humenowie, popi wszyscy ruscy, także biskupowie ormiańscy, z osiadłych rol także dawać mają po złotemu. A którzy poddanych i rol nie mają, tylko od obeścia swego, które ma przy cerkwi po złotych dwu. A protopopowie po złotych czterech.

Z miast i miasteczek tym sposobem pobor wybierany być ma:

Miasta i miasteczka, tak nasze Królewskie iako i poddanych Naszych wszystkich duchonych i świeckich, szos dwój (a nie tryplę, ani kwadruplę), który zowią duplą, wedle starego zwyczaju, nie zastawując ani się broniąc żadnemi wolnościami z którejkolwiek przyczyny, wydać go do przyszłego święta świętego Wojciecha w tym roku niniejszym [23 IV 1580] mają².

² W kilka dni później wydany został uniwersał przyspieszający pobór, treści następującej: „Stephan etc. Wszem wobec i każdemu z osobna, do których wiadomości ten nasz uniwersał przychodzić będzie, zwłaszcza miast, miasteczek i wsi wszystkich tak Naszych iako też i panów duchownych, obywatelom i poddanym oznaimujemy, iż za pilną a gwałtowną potrzebą Rzeczypospolitej i dla wyprawy Naszej prze ciw Moskiewskiemu, pobor po wszytkiej Koronie nowy uchwalony i postanowion iest, ktorego wybieranie

A w Wielkim Księstwie Litewskim, wedle postanowienia sejmiku wołkowiskiego płaceniem szosow uchwałą sejmu niniejszego sowito miasta i miasteczka przykładać się mają. To iest, w miastach uprzywilejowanych z domow rynkowych, z każdego po groszy szesnaście, od ulicznych po groszy ośmi, a na przedmieściu od domow po groszy czterech, a w miastach i miasteczkach małych nie uprzywilejowanych, z domow rynkowych po groszy sześci, z ulicznych po groszy cztery, a z nędznych chałup po groszy dwu. Wszakóż, kto przy domie ogród będzie miał, ten osobno od ogrodu dać powinien będzie. W tychże miastach i miasteczkach mieszczanie i przed-mieszczanie, szoftysi i wójtowie, którzykolwiek role mają, z włok płacić będą po groszy trzydzieści.

Od rzemieślników wszelakich w mieściech i miasteczkach, i ci co się do szosow przykładaia osobno od rzemieśła wszelakiego płacić będą. Każdy mistrz, to iest złotnik każdy od rzemieśła swego po złotych dwu. Rzeźnik złotych dwa. Piekarze w mieściech głównych po złotych dwu, a w miasteczkach po groszy piętnaście, a we wsiach po groszy ośmi.

Balwierz^a, cyrulik, po złotych dwu, a łaziebnik po groszy piętnaście. Aptekarz od apteki po złotych trzy. Prasol, który solą kupczy, po złotemu iednemu, i insi wszyscy rzemieślnicy w mieściech: krawiec, który iedwabne rzeczy robi, szwiec, który kórdybanem i szafianem robi, kusznierze, którzy wielkie towary mają, powinni płacić po złotych dwu. A w miasteczkach i we wsiach po połowicy, iako wyżej stoi, **iuxta proportionem** rzemiosł i rzemieślników.

Białoskornicy i którzy zamsze wyprawuią, przy wielkich mieściech, po złotych czterech, a czerwoni garbarze po złotemu iednemu. A to się wszystko tylko na same mistrze ma ściągać.

Kupcy wszyscy obcych narodow, którzy w Koronie mieszkaią, kupczą, handluią abo są faktorami kupców postronnych, a w Koronie się bawia i tych którzy osiadłości ani prawa mieiskiego nie mają, i ci którzy przed uniwersałem pierwszym **anno MDLXXVIII**³ mieiskiego prawa i possessyi nie mieli, iakiekolwiek kupie i towary mają, we wszystkich państwach Naszych koronnych, każdy od osoby swej płacić będą powinni po złotych czterech, oprócz gości, którzy na jarmarki z kupiami i po inszych potrzebach do Korony przyjeżdżaią i okrom kupców Naszych w Koronie osiadłych; ci z osob swych i od kupiej, które **in Regnum** przywożą, wolni być mają.

Szotowie, którzykolwiek z opałkami chodzą a wozow nie mają, z osoby swej po złotemu iednemu. A ci, którzy wozy i konie mają, od koni płacić po złotych dwa, a od towarow rowno z drugimi płacić będą.

Komornicy i komorniczki w mieściech większych, po groszy dwanaście, a w miasteczkach mniejszych, po groszy sześci. Przekupnie, przekupki, loźni w mieściech większych, to iest hultaie, mężczyzna i niewiasty, po groszy trzydzieści, także naiemnicy i słudzy żydowscy; a w małych miasteczkach po groszy piętnaście. A poborca ma być w tym ostrożny, aby żaden z takowych pod niczym tytułem, wolnością i obroną tego podatku nie ulegał. Rostrucharze, co końmi kupczą, od osoby po złotych dwu.

^a VL: barwierz.

poznać się ma po publikowaniu uniwersału we dwie niedzieli, a oddać od wszystkich być ma do świętego Wojciecha w roku niniejszym [23 IV 1580], iako w sobie uniwersał ma, który publikowan będzie. A iż Nam prędszej pomocy potrzeba, za radą i pozwoleniem rad Naszych koronnych duchownych i świeckich, składamy czas wydania takowego poboru ze wszystkich miast i miasteczek, także wsi tak Naszych Królewskich iako i panów duchownych wszystkich, niedzielę środopostną blisko przyszłą [13 III 1580], na który to czas poddani wszyscy dóbr Naszych i stanu duchownego w powieciech swoich do poborców pieniądze z roli i osiadłości wszelakich, z szosow, młynów, hultaio w i innych wszystkich podatków, które zaś w rok płacone być mają, wedle opisanja uniwersału znosić i oddawać sprawiedliwie będą, a poborcę także od nich wyciągać ie mają nie oczekuiąc świętego Wojciecha wedle dobrowolnego na to się podania panów rad Naszych duchownych i świeckich, dzierzawiec też dóbr Naszych. Dan w Warszawie dnia X miesiąca Stycznia roku Bożego MDLXXX a królowania Naszego roku czwartego. Na własne Króla lego Miłości rozkazanie". (Publ. za A. Pawińskim, *op.cit.*, s. 109-110).

³ Por. wyżej przypis 1.

Podatki od przekupniów i przekupek, hultaiów, rzemieślników, dudarzów i któryby był specyfikowany w uniwersale a nalezion być mógł w mieściech i w miasteczkach, ten przez urząd mieiski z pilnością i wiarą wybieran być ma. A gdy go urząd wybierze, powinien te podatki wszystkie do świętego Wojciecha do rąk poborcę oddać, za rekognicyją i pieczęcią mieiską, **sub fide iureiurando**. Wszakóż poborcy wolno będzie inkwizycyją tego sprawiedliwego wybierania czynić, czego mu oni pomoc powinni wedle zdania iego.

Kupcy wszyscy, którzykolwiek za granice Korony Naszej woły podolskie pożeną, mają dawać od każdego wołu nad cło pograniczne po groszy dziesięci, a od wołów polskich abo mazowieckich i jałowic, od których groszy piętnaście na cło biorą, po groszy pięci, przy każdej komorze koronnej ostatniej. Woły, które na komory mazowieckie idą, także i wszelakie kupie z Litwy i państw innych koronnych, te aby staremi gościńcami, prawem pospolitym opisanemi, iść były powinny. A przezyski o niewydanie przeszłego poboru od wołów, gdy pobor będzie zapłacony, kassuiemy i w niwecz obracamy. Także też i od każdych inszych towarów polskich, które z Polski za granice wywozić będą, nad cło abo myto pograniczne, które dawaia po trzy grosze, aby czwarty grosz, **pro hac vice** wybierali poborcę. Które przyczynienie podatku nad cło i myto zwyczajne, nie celnicy ale poborcowie w Polszczę wybierać mają, a oni z nich, iako z inszych poborów liczbę czynić powinni będą.

Żydowie, tak w Koronie iako w Wielkim Księstwie Litewskim, po pułtoru złotemu każdy od głowy płacić będą powinni, **nemine prorsus excepto**. Które pogłowne wolno będzie panu podskarbiemu, porozumiawszy się z szafarzmi co do nawiększego pożytku przywieść i do szafarzów oddać.

Czopowe w miastach i w miasteczkach, w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim takowym sposobem ma być wybierano.

W miastach i w miasteczkach Naszych Królewskich, duchownych i świeckich nie od korca ani od ćwiertniej, ani od żadnej miary słodu wedle zwyczaju dawnego, ale od beczek tym sposobem czopowe być ma, iako beczka przedawana będzie, od każdego grosza, iako gdzie postanowione i przedawane będzie, po pieniądzu iednemu polskiemu płacić będą powinni. A ieśli by tenże, co piwo ważył, toż piwo szynkował, z osobna od tejże każdej beczki względem szynku, od grosza po pieniądzu płacić będzie. A ieśli by ten piwowar komu inszemu piwo sprzedał, ten co ie kupi do miasteczek, do wsi, od wzięcia tego piwa, od grosza po pieniądzu płacić będzie. A ten pieniądz u tego piwowara, a nie u tego co piwo kupuje, poborca repetować będzie, a to w dobrach Naszych Królewskich i duchownych, którzy na sejmie tego podatku nie wzbraniali się. A co się tycze dóbr szlacheckich, tedy im tę folgę czyniemy, iż od nich od czterech szelągów piwa ieden pieniądz wybieran będzie. Z mielcuchow, dzierżawcy dóbr Naszych, duchownych i szlacheckich, co na szynk piwo czynić dawaia, każdy karczmarz ma dawać od beczki wyszynkowanej grosz ieden.

A iż się znajduią niektórzy z stanu szlacheckiego, niektórzy też starostowie, którzy w mieściech Naszych Królewskich i duchownych domy mają a piwa na wyszynk warzaia, takowi temuż podlec mają i takowi czopowe płacić będą, iako insi mieszczanie.

Karczmarze abo piwowarowie, którzy na wsiach piwa warzaia, ponieważ ie ciż szynkuia i indziej przedawnia, takowi od każdego groszy we wsiach Naszych i duchownych, a w szlacheckich od czterech szelągów, po pieniądzu iednemu płacić są powinni. Słodownicy, co słody robią a piwa nie warzą, od rzemieśła swego do roku powinni dać po złotych dwu.

Od przewoźnego piwa na imię Gdańskiego, Świdnickiego, Głogowskiego, od każdego ach-tela, kto ie przywiezie do Korony i do Wielkiego Księstwa Litewskiego, ma dać groszy piętnaście, a od fasy groszy trzydzieści.

Od palenia gorzałki, banie, kotła w mieściech i w miasteczkach, każdy powinien płacić po groszy dwudziestu i czterech, a na wsiach po groszy dwanaście. A od szynku teiże gorzałki w mieściech i w miasteczkach od każdej kwarty po kwartniku. A w Wielkim Księstwie Litewskim od szynkowania gorzałki, od każdej kwarty po dwa pieniądza białe. Czemu i arendarze gorzałki wszędy podlec mają.

Wina wszystkie aby inszemi drogami nie szły, iedno temi: na Jaśliska, na Dukłę, na Ryma-nów, Sądecz, Biecz, Nowy Targ, Krosno, Sambor, Lesko, Stryj. Czego mają przestrzegać staro-

stowie, celnik korony i urzędy miejskie, iż ktoby się ważył inszemi drogami wina węgierskie z tych tam kraio w do Korony wieźć abo prowadzić, przeto od każdego takowego pułkufka ma płacić na składzie ten, co ie do Korony przywiezie, po złotych dwu. A ten, co ie kupi do miasta abo do miasteczka, na szynk złoży, będzie powinien dać z osobna po dwu złotych. Także małmazye, muszkatela, na Kamieniec i na Śniatyn prowadzona być ma, a tam na tych miejscach od tego każdy płacić do poborcę będzie powinien, **nemine excepto**, od każdej kuffy tego picia po złotych czterech, a nie więcej.

A iż osobliwych poborców, dla pilniejszego i rządniejszego wybierania do tego potrzeba, tedy naznaczymy do wina, iako się wyżej opisało, urodzongu Kiliana Drohoiowskiego, a do małmazyi na Kamieniec i na Śniatyn urodzonego Prokopa Raszka, sędziego halickiego. A w Wielkim Księstwie Litewskim poborcę tego dojrzeć mają.

A ci poborcy od takowych win, małmazyi i muszkatelle, którekolwiek na miejsca przywożą i urząd mieiski **sub fide et iureiurando**, poborcy rekognicyją wydać mają, takowego wzięcia poboru sprawiedliwie. Tamże na tych miejscach któżkolwiek zapłaci, weźmie kwitacyją od poborcę i pisarza celnego, z którą, gdy do Krakowa abo na insze każde miejsca przyedzie, a poborcy onego miejsca ukaże, iuż od takowego wina płacić nie będzie powinien. A ieśli takiej kwitacyi nie ukaże, tak w Krakowie iako i na inszych miejscach, że miejsce opisane tych składów minął, tedy tym sposobem wina traci, którego połowica na Nas, a na celnika z poborcą połowica iść ma.

Wina Eidymburskie⁴, Rakuskie, Morawskie i Ryńskie, iż **promiscue** idą do Małej i do Wielkiej Polski, temu pewny skład być nie może. Na komorach celnych poborca przy pisarzu celnym i urzędzie mieiskim wybierać będzie od każdego wiadra, które ma mieć kwart ośmdziesiąt, od Morawskiego i Ryńskiego po groszy sześci, a od Eidymburskiego, od każdego wiadra, które ma kwart sto i cztery, groszy dziesięć. Od wina Gubińskiego, Krosińskiego et id genus, od każdego drelinka po groszy dwudziestu i czterech, a od wołoskiego wina bareły, po groszy szesnaście. Wina, które morzem przychodzą, francuskie, włoskie, hiszpańskie, Pinioly, Alekanty, Rywuły, Sęki, Madery, Ozoie, Kanary⁵ i inne, które gdy do miasta albo miasteczka przywiożą, od każdej bareły płacić mają po groszy dwudziestu i czterech. Czego poborca i urząd mieiski **fideliter** dojrzeć będą powinni.

Od beczki każdej miodu rozsyconego, w ktoreiby były trzy baryły pitego, od każdej po groszy dwanaście, a od pułbeczki baryły po groszy sześci, według proporcji. Od miodów starych sowito każdy ma dać, od beczki po groszy dwudziestu czterech, a od bareły abo pułbeczki po groszy dwanaście. Także od trójniku, kierstragu, malinniku, każdy iako od starego miodu płacić będzie powinien.

Ażeby to sprawiedliwie dochodziło, poborca każdy w wojewodztwach będzie powinien po wzięciu uniwersału poborowego obiać miasta wszystkie i miasteczka, onego wojewodztwa abo ziemie. A ten ma z rady mieiskiej abo pospolitego człowieka iednego obrać, który przezeń i przez radę ma być przysięgą obowiązany, że tego podatku czopowego pilnie i wiernie doglądać i wybierać będzie, według tego uniwersału. Do którego z rady mieiskiej ma być ieden przydawan, aby tym większa wiara była i pilność. Z czego się urząd mieiski wymawiać nie ma i za tą uchwałą będzie powinien. A pieniądze wybrane na kwartał poborcy oddawać, za dostatecznym spisaniem rejestru każdego waru i szynkowania, zapieczętowanym pieczęcią mieiską, pod winą sta grzywien. Tenże poborca we wsiach naszych Królewskich i duchownych ma postanowić z karczmazami, z wiadomością panów samych starostów i urzędników iakoby z tego czopowego ten pobor dochodził sprawiedliwie. A gdzieby się to pokazać mogło, żeby w tym niebacznie iakich fortelów, derogując tej seimowej uchwale, używać kto miał, takowy winą dwoiaką czternastą grzywien ma być karan; o którą ma mieć **peremptorium terminum** przed starostą, za delacyją poborcową pozwany będąc. A ze wsi szlacheckich panowie wsi

⁴ Większość ze wspomnianych tu i poniżej gatunków win wymieniona już była w poprzednim uniwersale, por. wyżej nr LXXXII, p. IV, przypis 5.

⁵ Poza wspomnianymi już gatunkami win (por. wyżej nr LXXXII, p. IV, przypis 5), wymieniono tu ogólnie Wina wytrawne (sec), wina z Madery i Wysp Kanaryjskich. Ozoie — nazwa niejasna.

onych albo ich urzędnicy mają pobor czopowy odsyłać do poborcę przez karczarze swe, **cum significatorialibus litteris**, za ręką i pieczęcią swą, specyfikując iako wiele czopowego, a że zupełnie i sprawiedliwie odsyłaia. A ieśliby też którzy upornie chcieli iakiemi wolnościami bronić, takowi ku zapłacie przymuszeni urzędnie być mają i listy żadnemi przeciwko temu bronić się nie mają.

Szyprowie od zboża i od towarów leśnych tak płacić mają wszyscy. Ci co zboże wodą spuszczaia do Gdańska, Elbiąga, Królewca, Rygi i indzie na wszystkie miejsca portowe, płacić powinni tak: od pszenice, żyta, jęczmienia, owsa, mąki, jagieł i wszelkiej żywności, od każdego łasztu po groszy trzydzieści. A w Wielkim Księstwie Litewskim, przy cie nowo postanowionym, cie starego po groszu iednemu od beczki każdej, litewscy kupcy i z tych miast, gdzie wolności od starych cieł mają, na tak gwałtowną potrzebę płacić powinni będą. Wyiawszy w tym wszelakie zboża urodzaiu szlacheckiego, które od tego wolne być mają, wszakże takowym obyczaiem, że sługa każdego szlachcica iakiegożkolwiek stanu dostateczną przysięgę uczynić ma, że to zboże nie przekupne, ale własnego urodzaiu pana iego; a to ma być na miejscach zwykłych do tego obranych. Od towarów leśnych z dóbr Naszych Królewskich, gdzie starostowie popioły i towary leśne sprawuią swym sumptem i na swój własny pożytek: od łasztu popiołu groszy trzydzieści. Od łasztu smoły groszy dwadzieścia cztery. Od sta klepek, groszy trzydzieści. Od sta wasilek groszy trzydzieści. Od sta pipelek groszy trzydzieści. Od sta wańczosu groszy dwadzieścia cztery. Od kopy cembrowiny groszy trzydzieści. Od masztu każdego groszy piętnaście. Od sta balów groszy dwadzieścia pięć. Od kopy tarcie po groszy dziesięć. Wszakże, gdzie towary leśne w dobrach Naszych ku pożytkowi skarbu Naszego byłyby robione i spuszczane, od takowych towarów cieł żadne nie ma być płacone.

Szyprowie od każdej własnej szkuty, okrom szlacheckich, które iedno naimuią z frochtu, płacić mają na rok po złotych sześć. Rotmani wiślni od osoby po złotemu iednemu, od dubasa po trzy złote monety, od lichtana po złotych dwu.

To mają wybierać u Głowy nad Nogatem urodzony Krzysztof Karsznicki, który w Elbiągu ma mieć swego sukkolektora. Także na komorach litewskich w Brześciu, poborca Adam Pocię, sędzia brześciński, a w Jurborku poborca Franciszek Gradowski. A ieśliby się kto takowy znalazł, któryby te wyższej mianowane pobory wodne arendować chciał, to wolno być ma szafarzowi wielgopolskiemu z wiadomością Naszą ku pożytku lepszemu Rzeczypospolitej, na ten rok terazniejszy i na drugi arendować, także i w Wielkim Księstwie Litewskim, tylko nie Żydom, z wiadomością szafarza. Także i czopowe aby poborcom arendować było wolno.

Od każdej beczki śledzi, przekupnie po groszy sześć. Od beczki dorszu i stokwiszu po groszy dwa. Od beczki lwowskich szczuk po groszy dwanaście. Od beczki ryb pruskich i królewieckich po groszy sześć. Od beczki węgorzy po groszy dwanaście. Od wyziny mazy po złotych dwa. Od beczki jesietrzyny po groszy dziesięć. Od suchych ryb wielkich sta, po groszy pięć. Od łososa suchego po groszu iednemu. Od jesiotra więdłego po groszu iednemu. Od troski junow po groszu iednemu.

Owczarze, osepn, państowi, fałeczni i inni, aby dali od dziesięci owiec swych po groszu dwu, i od tych, co ie w naimie mają.

Ci, którzy mają pieniądze leżące, a na **interesse** ich dawaia, aby każdy od sta złotych dał złotych dwa, a na imię ci, którzy majątności swe przedawszy, w mieściech mieszkaią. Wszakże, aby żaden nie brał ode sta iedno złotych osiem.

A osobliwie, iż w Wielkim Księstwie Litewskim na sejmiku wołkowiskim w roku 1577 podatek pewny na potrzebę Rzeczypospolitej postanowion i uchwalon, który iedni wydawaia i wydali, a drudzy do tego czasu nie wydali, czym się wielkie omieszkanie Rzeczypospolitej dzieje i na sejmiku wołkowiskim iest postanowiono, ktoby do święta świętego Michała [29 IX] w roku 1577 przeszłego tego podatku nie wydał, tedy sowicie płacićby był powinien. Czego iż wiele ich nie uczyniło, przeto aby się temu postanowieniu dosyć stało wedle teiże uchwały wołkowiskiej, użyczaia ieszcze czasu do tego, ostatni czas do wydawania tych podatków, tak z dóbr Naszych wolnych dożywotnych i zastawnych, iako ze wszystkich dóbr duchownych i świeckich, na święty Wojciech [23 IV] w roku terazniejszym 1580 przyszy, postanawiamy. A ktoby z dóbr Naszych tak duchownych iako i świeckich tego podatku do świętego Wojciecha

nie wydał, zatrzymane pobory tedy już z sowitością płacić będzie powinien. A ieśliby naidalej do świętego Wojciecha w roku niniejszym 1580 [23 IV 1580] tych podatków nie wydał, tedy na dobrach takowego każdego starosta onego powiatu, skąd się to nie wydało, społem z poborcą odprawić i w imiona się wwiązać do skutecznej zapłaty i z sowitością onego podatku, do starostw i dzierżawiec Naszych to przywrócić i dzierżyć ma. Także starostowie i dzierżawcy Nasi, gdzieby tymże sposobem po tych rokach tych podatków z dóbr Naszych nie wydali i do skarbu nie zapłacili, takowy każdy mandatem naszym przed Nas ma być pozwan. A gdzieby przed Nami stanąwszy z skarbu kwitu dostatecznego nie okazał, tedy już z dwoiaką sowitością z dóbr swych płacić powinien będzie.

Warunek wybierania poborow.

Poborcowie wszyscy, także ich sukkolektorowie, będą powinni przysiądź w powiecie na kwerelach pierwszych po przyniesieniu uniwersału, przed urzędem i szlachtą, którzy tam na ten czas będą, w tę rotę, że **sub fide et conscientia**, pilnie i sprawiedliwie, nikomu nie folgując, ten pobor wybierać i wcale nic sobie nie przywłaszczając, iako niżej opisano, oddawać będą powinni zarazem po odebraniu od szafarzów niżej opisanych, tym obyczajem, że ten co będzie oddawał, ma dać albo posłać rekognicyją temu to poborcy, wiele tego podatku wszystkiego z rol i majątności swej, specyfikując wszystko, iako wiele od czego oddał, i takową rekognicyją na sprawiedliwe oddanie czopowego poboru, iako wyżej omieniono, przez karczmarza, a na łanowe przez się albo sługę swego, przy oddawaniu przysięgi potwierdzić. A gdzieby kto poboru nie wydał albo tu opisanej pewnej przysięgi po iednemu ze wsi uczynić nie chciał, tedy takowego poborca do urzędu zamkowego, gdzie podległ, deferować ma, a urząd będzie takowego każdego powinien pozwać i onego peną **quatuordecem marcarum in eodem termino**, który ma być **peremptorius** penować i do oddania poboru wcale **iuramento interveniente** prawem przymusić. Także gdzieby też z dóbr Naszych Królewskich starosta albo dzierżawca, tak w Koronie iako i w Wielkim Księstwie Litewskim podatku nie oddał, takowejże winie iako i szlachcic podlec ma, o co od poborce do blisko któregośkolwiek przyległego grodu ma być pozwan. A starosta każdy sądowy powinien będzie exekucyją pilnie czynić na tych wszystkich, za deferowaniem poborcę albo poborców, pod winą sta grzywniem, o którą od kogożkolwiek pozwany, **in primo termino tanquam peremptorio** powinien będzie respondować i tę winę **a iudicio non recedendo** odłożyć. A gdzieby też sam starosta sądowy nie wydał albo exekucyi nad inszemi nie czynił do niedziel dziesięci, tedy go wolno poborcy będzie do inszego bliższego grodu **pro executione** podać. A gdzieby kto oddał pobor wedle rekognicyi swej albo urzędnika swego, takowy żaden nie może ani ma być pozwan od poborcę. Alias gdzieby poborca niesłusznie kogo deferował albo **in retentis** podał do urzędu, a onby pobor oddał wedle rekognicyi, a kwit ukazał poborczyn urzędowi, nad takowym urzędem exekucyi czynić nie ma, i owszem ma go wolnym uczynić bez płacenia pamiętnego. A poborca takowy o niesłuszne do urzędu podanie ma być karan **poena duplici quatuordecem marcarum**, o co tamże przed tym urzędem peremptorie powinien będzie odpowiadać, **non excipiendo sese a foro**, i tam ma być na nim proces prawa, **usque ad finalem executionem**.

A iż poborcowie tak dwuletni, iedni nie czynili liczby dostatecznie, drudzy nierychło się ziechali, drudzy nie przyiachali, a drudzy też retent i reszt nie oddali, tedy powinni będą na blisko przyszłych rocach ziemskich albo grodzkich, albo wiecach, które z nich pierwsze po publikowaniu tego uniwersału w swym powiecie, przed dygnitarzmi, wojewodą albo kasztellanem, także urzędniki ziemskimi, grodzkimi i szlachtą, którzy się na ten czas ziadą, liczbę poborstwa swego ucznić. Z którą jednak na blisko przyszły sejm stawić się będą powinni, a to **sub poena superius** na poborce uczynioną.

Poborcy do wybierania poborow naznaczeni w wojewodztwach.

W Krakowskim, urodzony Piotr Strzała, sędzia zatorski, co i pierwaj. W Poznańskim urodzony [...] ^b. W Wileńskim urodzony Malcher Piędkowicz. W Lidzkim Powiecie Andrzej Daugiert.

^b VL: brak nazwiska.

W Osmiańskim urodzony Stanisław Furs Augustynowicz, a w Braclawskim urodzony Bogusz Kopeć. W Wiłkomirskim książę Jurgi Massalski. W Sandomirskim, Powiatów Sandomirskiego, Wiślickiego i Pilźnieńskiego, urodzony Andrzej Jakubowski. Radomskiego, Opoczyńskiego, Checińskiego i Stężyckiego, urodzony Dzierżek Strzembosz. W Kaliskim urodzony [...] ^b. W Trockim urodzony Jan Gudziński pisarz Ziemie Trockiej. A z Powiatu Grodzińskiego Fiedor Massalski; tenże i od towarów leśnych brać ma. W Kownie urodzony Franciszek Gradowski. W Upicie urodzony Alexander Złocki. Sieradzki: urodzony Franciszek Masłowski, pisarz Ziemie Wieluńskiej. Wieluńskiego i Ostrzeszowskiego Powiatu, urodzony Piotr Masłowski. Łęczycki: urodzony Wojciech Krzykowski. W Ziemi Żmudzkiej, urodzony Wojciech Bielowicz. W Brzeskim, urodzony Jan Trzebuchowski. W Kijowskim, urodzony [...] ^b. W Inowrocławskim, urodzony Mikołaj Rożyński. [W] Dobrzyńskim, urodzony Adrian Chelmicki. W Ruskim, Lwowskim, Halickim Ziemom ^c urodzony Prokop Raszko. Przemyskiego, Sanockiego, urodzony Kilian Drohoiowski. Chełmskiego, urodzony Jan Sarnicki. W Wołyńskim, urodzony [...] ^b. Podolskim, urodzony Zygmunt Błazowski. [W] Lubelskim, urodzony Sebastyan Stoiński. Połockim, urodzony Jan Różycki. Bełskim, urodzony Paweł Rudowski. Nowogrodzkim, urodzony Andrzej Tryzna. W Słoniemiu ^d, urodzony książę Jerzy Massalski. W Wołkowiskim Powiecie urodzony Iwan Wąglik. Płockim, urodzony Tomasz Dobrzański. W Witebskim ^e, urodzony Andrzej Osypowski. Orszańskiego Powiatu, urodzony Andrzej Woropa, i pisarz ziemski. Mazowieckich Ziem, Czerskiej, urodzony Piotr Odrzywolski. Warszawskiej, urodzony Florian Zawisza. Wysogrodzkiej, urodzony Zaborowski, podsedek ziemski. Zakroczymskiej, urodzony Jakub Kiełpiński. Ciechanowskiej, urodzony Jan Karniowski, chorąży ciechanowski. Łomżyńskiej, urodzony Jan Wierzbicki. Różańskiej, urodzony Andrzej Ponikowski. Nurskiej Ziemie, urodzony Stanisław Górski. Liwskiej, urodzony Adam Jabłoński. Wiskiej, urodzony Paweł Kossakowski. A ci wszyscy poborcowie Województwa Mazowieckiego będą mieć salaria sto grzywien. W Podlaskim, Powiatu Bielskiego, urodzony Bieniasz Ialbryk Wyszyński. Drohickiego i Mielnickiego, urodzony Jan Groth. Rawskim, urodzony [...] ^b. Brzeskim Litewskim, urodzony Adam Pocię, sędzia ziemski. A Pińskiego Powiatu, urodzony Falko Hęcyna. Chełmieńskim, urodzony [...] ^b. Mściławskim, urodzony Bohdan Sielicki. Malborskim, urodzony [...] ^b. Braclawskim, urodzony [...] ^b. Pomorskim, urodzony [...] ^b. Mińskim, urodzony Zygmunt Sołohub. Powiatu Możerskiego, urodzony Wasil Korszak, chorąży. Rzeczyckiego, urodzony Andrzej Jalecki.

Poborca Województwa Krakowskiego ma tego pilnie dojrzyć, aby we wszystkich powieciach Województwa Krakowskiego żaden Powiat ani miasto nie uległo od poratowania Rzeczypospolitej, ale aby wszystkie Powiaty Województwa tego Krakowskiego: Proszowski, Księski, Lelowski, Spiski, Czechowski, Biecki, także Księstwo Oświęcimskie, Zatorskie, dostatecznie ten podatek wydali. A tymże kształtem i w innych Województwach poborcę zachować się mają. Skarb ma dać poborcę do Województw, których tu na sejmie nie mianowano.

Szafarze do poborców wyżej przerzeczonych naznaczeni są:

W Wielkiej Polsce:

Do Województw: Poznańskiego, Kaliskiego, Sieradzkiego, Ziemie Wieluńskiej, Łęczyckiego, Brzeskiego, Inowrocławskiego, Ziemie Dobrzyńskiej, urodzony Rafał Leszczyński. Do Płockiego, Mazowieckiego, Podlaskiego, Rawskiego, urodzony Stanisław Radziwiński, starosta liwski.

W Małej Polsce:

Do Województw: Krakowskiego, Sandomierskiego, Lubelskiego, urodzony Andrzej Gołuchowski, podkomorzy sandomirski, Piotr Oleśnicki, Stanisław Gniewosz, wedle starego uniwersału. A w niebytności pana Gołuchowskiego ci dwaj drudzy mają mieć **plenam administrationem** tej **sanctionis** szafarskiej, mają pieniądze odbierać i odsyłać. Do Kijowskiego, Ruskiego, Wołyńskiego, Podolskiego, Braclawskiego urodzony Stanisław Drohoiowski, kasztelan przemyski.

W Wielkim Księstwie Litewskim.

Do wszystkich Województw wielmożny i urodzony Lawryn Woyna podskarbi ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, starosta piński, książę Łukasz Swierski marszałek, Stanisław

^b VL: brak nazwiska. ^c VL: ziemian. ^d VL: Słominie. ^e VL: Witepskim.

Naruszewicz cywon wileński. A iż też nad uchwałę sejmu terażniejszego myto z uchwały wszech stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego, które Nam dobrowolnie darowali, tedy toż myto proroguią i pozwalaią uchwałę wszech stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego panowie rady i posłowie. Do którego wybierania naznaczamy mytnika abo poborcę, urodzonego [...] ^b.

A iżby tym porządnym szafunek był wszystkich tych pieniędzy, tak poborowych iako i skądinąd do tej moskiewskiej wojny i obrony ruskich krajów naznaczony ^f, dawamy szafarza urodzonego Andrzeja Gołuchowskiego podkomorzego sandomierskiego, który obecnie w woj.-szcze będzie, a służby porządnej żołnierzy iezdnych i pieszych doglądać ma, społem z pisarzem polnym, abo kogo My do niego naznaczymy z swej strony. A każdej ćwierci lata i kiedyby była potrzeba, aby iezdni byli powinni rotę swe porządnie popisać tak iednego dnia, iako i gdzie potrzeba pokaże. Tenże dojrzyć i pilnie obserwować będzie powinien przyciągnięcie każdego, którego dnia i z jakim pocztą na służbę Rzeczypospolitej przyedzie, z wiadomością Naszą i pisarza polnego, który contra reiestra wszystkiego trzymać będzie powinien. Po popisaniu rot, pieniądze zarazem dawać będzie, nie według przypowiedzenia służby, ale według pocztu i przyciągnięcia każdego.

Pieszycy wszystkich, tak polskich iako cudzoziemskich tenże aby każdego miesiąca munstrował pierwej i popisował z pisarzem polnym, a potem którzy do boju godni będą, pieniądze samym pieszym do rąk, a rotmistrzowi według naznaczenia żołdu ich dawać, aby tak pieszy ukrzywdzeni w żołdzie swym nie byli.

Na pierwszą ćwierć lata jezdnych, a na dwa miesiące pieszym, po przyjęciu ich, będą powinni szafarze dawać pieniądze na miejscu przez nas naznaczonym i za listy Naszemi, a o tym do szafarza dadzą znać, aby wiedział iako dalej odprawować będzie powinien.

Poborcy tak przyszłych poborów, które w tym roku wybieraia, iako i terażniejszych, na każdą ćwierć lata do szafarzów swych oddawać, to iest pierwszej ćwierci **lata die ultima Februarii**, wtorej **die ultima Maii**, trzeciej **die ultima Augusti**, czwartej **die ultima Novembris et sic consequenter**. A któryby się na ten dzień nie stawiał, przepadać będzie sto grzywien, **toties quoties ab instigatore citabitur**.

Oddawanie pieniędzy.

Wielkopolscy w Kaliszu. Małej Polski w Sędzierzu. Z Woiewodztw Ruskich, Podolskich, Wolhyńskich, Braclawskich, Kijowskich, w Przemyśle. Mazowieckiego, Rawskiego, Podlaskiego, Płockiego, w Liwie. Na tychże miejscach mają sami szafarze praesentes być, abo sługi swe chować, którymby odbierania takowego zwierzyli, a którzyby mieli **plenam facultatem** kwitować każdego z oddania pieniędzy.

Ci szafarze będą powinni na iedno miejsce pieniądze zebrane, tak przyszłych poborów, iako terażniejszych, odwozić do Warszawy trzykroć przez rok. Pierwszy raz na dzień Bożego Wstąpienia, drugi raz Narodzenia Panny Maryi, trzeci na dzień świętego Mikołaja, **et sic consequenter**. A cokolwiek pieniędzy zbiorą, w iedną gromadę złączą, i iednemu z pośrzedku siebie, którego obiorą **alternatim**, pošlą do wojska, i tamże do rąk szafarza tego, który przy wojszce będzie, oddadzą z zupełną za kwitem jego, aby on według potrzeby za czasem nimi szafował na żołnierze i wszelakie potrzeby wojenne, w pierwszym uniwersale opisane. Z czego na sejmie przyszłym walnym, tak stanom wszystkim, poborcę iako i szafarze liczbę uczynić mają, i będą powinni. A ieśliby na co innego ci wszyscy szafarze te pieniądze wydali, tedy mają i będą powinni **de suo** zapłacić. A litewscy poborcowie na też czasy w Wilnie oddawać pieniądze będą powinni do rąk szafarzów, pod tymże warunkiem.

Poena i forum na szafarze wszystkie i na tego, który w wojszce mieszkać będzie, wedle uniwersału przeszłego. **Salarium** szafarzowi, co przy wojsku będzie, pułtora tysiąca złotych na rok. A ieślibyśmy woiny z tym Moskiewskim dla którejkolwiek przyczyny nie kontynuowali, tedy ten pobór przy szafarzach w całe zostać ma i na sejmie przyszłym stanom koronnym oddać go będą powinni.

^b VL: brak nazwiska. ^f VL: naznaczonej.

Czas oddawania poborow.

Od rol, osiadłości, szosow, młynów, hultaioiw, Żydów i wszystkich podatków, które iedno raz w rok płacone być mają, okrom czopowego, łasztowego i innych rzeczy, które przez rok bywają wybierane, czas naznaczamy dwie niedzieli po publikowaniu w powiecie uniwersału. Od którego czasu począwszy, wydać wszyscy powinni będą do świętego Wojciecha w roku terażniejszym, a publikacja uniwersału ma być w powiecie. A wybieranie łasztowego od zboża, które do portu spuszczaia, także czopowego wszelakiego w miastach i miasteczkach duchownych i świeckich, począć się ma od skończenia terażniejszego czopowego, a ma trwać rok zupełny. Które arendować ku lepszemu pożytku pozwalamy.

Wszakże we wszystkich mieściech każdy pobor uchwalony, nie zakładając żadnymi libertacyjami, a zwłaszcza w Krakowie i w innych mieściech wszystkich, którym **pro hac vice tantum** derogujemy, sprawiedliwie płacić i wydawać będą powinni. A pieniądze z tych poborow, które do szafarzów wznosić będą, także kwarty, którą do Rawy znosić będą na żołnierze, tak do ruskich i podolskich kraioiw, i do Moskwy, mają być obracane. A naprzód z tych poborow i kwarty powinnej, opatrzenie ma być i obrona kraiom ruskim, podolskim, wołyńskim, iezdnych trzy tysiące a pieszych tysiąc, abo iako potrzeba Rzeczypospolitej ukaże. A tamiecznym ludziom nie dać rot, zwłaszcza starostom.

Temu, co też panowie duchowni między sobą z chęci swej około poratowania Nas na tę wojnę postanowią, ma też podlec i duchowieństwo religiej greckiej, ci których duchowieństwa imionami są opatrzone.

Dzierżemy też i o panach radach, i urzędnikach, i dzierżawcach dóbr Naszych w Wielkim Księstwie Litewskim, iż też Nas ratować nie zaniechają pod tę potrzebę.

A iż zniesienie poborow tak przeszłych iako i terażniejszych dla prędkiej wojennej potrzeby przedłuża się, pozwalamy szafarzów Rzeczypospolitej, aby mogli dostać summy, iakoby mogła być największą pieniędzy, którą z tych tylko poborow zapłacić, wybrawszy powoli, będą mogli.

Na odbieranie kwarty od Rawy na przyszłe Świątki deputuiemy z rad koronnych urodzonych Alexandra Łaszcza kasztellana czerskiego, Jana Fredrą z Pleszowic, kasztellana sanockiego. Z rycerstwa, Jana Bieykowskiego, stolnika Ziemie Przemyskiej, Andrzeia Jałbrzyka Wyszyńskiego, pisarza grodzkiego bielskiego.

Czopowe i szosy w Kamieńcu Podolskim tego roku i przyszłego dalichmy na oprawę miasta Kamieńca, wszakże **cum cautione**, aby to było w szafunku osob dwu z rycerstwa, urodzonych Mikołaja Niemoiewskiego i Zygmunta Błażowskiego, a dwu z miasta, Laurentego rajcę przy burmistrzu na on czas będącym, którzy na sejmie przyszłym liczbę czynić z tego będą powinni i okazać poprawę mają przed woiewodą ziemie onej.

Do tegoż Kamieńca, za pozwoleniem wszech stanów sto pieszych strzelców pozwalamy, z terażniejszych poborow i kwarty, do sejmu przyszłego, a rotmistrzem nad temi pieszymi czynimy urodzonego Mikołaja Niemoiewskiego.

A iż poparcie tej woiny, dla której się takie postanowienie czyni, odprawowane być nie może, iedno przez ludzie żołnierskie, których trudno by dostać i wywieść na służbę Rzeczypospolitej, gdzieby ubezpieczenia iakiego od Nas i Rzeczypospolitej, z strony spraw swych sądowych, pod czas swojej niebytności nie mieli, i przeto konstytucją przeszłego sejmu warszawskiego **anni MDLXXVIII** i piotrkowskiego **anni MDLXVII**⁶, aby żołnierze, urzędnicy i słudzy wszyscy, którzy Nam przeciwko Moskiewskiemu i innym nieprzyjacielom koronnym służyli i służyć będą, od sądów i sądenia wszelakich urzędów i sądów, tak **ultimae cuiusvis alterius instantiae** wolni byli, uchwałą⁸ sejmu niniejszego do drugiego sejmu walnego prorogujemy⁷. A iż w konstytucyi

⁸ *VL*: ochwałą.

⁶ *Por. wyżej nr LXX, p. I, 41 oraz nr LXXXII, p. II, 67.*

⁷ *Zasadę tę uzupełnia uniwersał, wydany na tym samym sejmie „ad milites, qui fuerunt citati ad comitia: Stephan etc. Wszystkim wobec i każdemu z osobna żołnierzom naszym, uprzejmie i wiernie nam jniłym łaskę Naszą Królewską. Uprzejmie i wiernie Nam mili! Aczkołwiek radzibyśmy to byli widzieli,*

piotrkowskiej **anni** 1567⁸ nie przypuszczeni byli do tego ufolgowania ci, którzy przesądzeni są, abo ku zapisom akcyje mają abo mieć będą i ci też, którzy o mężobojstwa abo zgwałcenia, abo usilstwa, abo też o naiaždy domowe i wybicia gwałtowne spożywani są abo będą, tedy zabiegając fortelom ludzkim, tę konstytucyją deklarujemy: iż ci wszyscy, którzyby sami takowego byli **rei**, abo którzy ku zapisom iawnym nie zastarzałym, a zastarzałe zapisy rozumieją się od lat dziesięci, po których mogłoby co inszego **intercedere**, pozwani byli, ci takowi mogli być i mogą **non obstante absentia Reipublicae causa** sądzeni. A inszym sposobem przeciwko ktoremukolwiek, któryby na wojennej posłudze był, chociażby przyjaciel abo prokurator jego **adactus sententia interlocutoria**, dalej się wdał, dekreta ferowane być nie miały ani mają Małżonki też osob tych, którzyby na takowej posłudze byli, gdyż są **sub tutela maritorum**, mają mieć takowe dylacje. Którzy to takowi żołnierze i urzędnicy i słudzy Nasi, obyczaiem wyższej opisanym wyswobodzeni, którzy abo sami, abo małżonki ich sprawy sądowe mieli abo mieć będą, listy świadectwa z Kancellaryi Naszej mieć mają, które Kancellaryja Nasza dawać im będzie powinna. A taka deklaracja jest z uchwały sejmu od wszech stanów, oprócz Woiewodztw Krakowskiego i Sędomińskiego, które stoją przy konstytucyi **anni** 1567 iako **verba formalia sonant constitutionis**. A tak ta deklaracja na te tylko Woiewodztwa dwoie ściągać się nie ma.

A teje absencyi **Reipublicae causa** względem, sprawę i akcyję urodzonego Stanisława Radziwińskiego starostę liwskiego, szafarza iednego poborow koronnych, liczbą na terażniejszym sejmie i odbieraniem od poborców pieniędzy zabawionego, którą na trybunale ad **instigationem** szlachetnego Andrzeja Karmanowskiego o wybicie z arendy pewnych dóbr, **in contumaciam pod sejmem poszła, autoritate conventus ex consensu omnium ordinum Regni in integrum restituimus, i terminum ad cognoscendam et indicandam causam hac de novo**, tamże na trybunale we czterech niedzielach po sejmie tymże za przypozwaniem od którejkolwiek strony naznaczamy, chociażby w inszym Województwie przypadła.

Nie mnieiszą i tego być potrzebę rozumiemy, abyśmy, mając na ten czas z tym nie przyiacielem do czynienia, ostrzegli tego, iakoby insze sąsiednie narody nie były od ludzi Naszych irytowane i pakta, które z nimi mamy, przez swowoleństwo czyie turbowane. Przetoż za spolnym wszech stanów na tym sejmie zezwoleniem postanawiamy, iż ludzie swywolne, którzy na Ukrainie Ruskiej, Kijowskiej, Wołyńskiej, Podolskiej, Braclawskiej, pakta z Turki, Tatary, Wołochy turbiują którzyby byli **plebei** i nieosiadli, mają starostowie, książęta, panowie rycerstwo w swych starostwach, imionach łapać i na gardle karać; gdzieby temu dosyć nie uczynili, tak starostowie iako i książęta, panowie, szlachta, mają być o to za dworem **peremptorie** pociąg-nieni. Dla czego będziemy powinni na inkwizycyją do tych tam kraiow posyłać, gdzie będzie tego potrzeba. A za tą inkwizycyją wolno będzie każdego z tych instygatorowi Naszemu aby wszyscy ci, którzykolwiek z was na sejm terażniejszy są spożywani, być mogli wolni na ten czas od tych sądów dla tej zabawy swej służbą Naszą i Rzeczypospolitą, ale iż z drugiej strony na to się też nam oglądać potrzeba była, aby nikt ubliżenia iakiego z strony sprawiedliwości swojej od Nas nie rozumiał się mieć, tedy dlatego radzi nie radzi i ty sprawy, o które niektórzy z was spożywani iakokolwiek na ten sejm są sędzić musiemy. Wszakże iednak folgując dalekiej drodze i innym potrzebom waszem, wszystkie sprawy wasze tak criminales iako civiles, które iuż do rejestru kaurz tych, które tu sądzone być mają wpisane są aż ostatniego tygodnia przed skończeniem sejmu tego sędzić umyśliliśmy. Na który czas napominamy was, którzykolwiek spożywani i do rejestru tego kaurz, który wam posyłamy, wpisani iesteście, abyście nie omieszkali wedle powinności swojej tu przybyć, gdyż żadne exemptie w tych sprawach wam służyć nie będą mogły. Ktoby też w tym rejestrze, który wam posyłamy, nie najdował się, choćby mu tu rok przypadł i choćby strona przeciwna jego po posłaniu wam rejestru tego wpisać się dała, niechaj tam zostawa. Także i ci wszyscy, którzyby z was po wzięciu tego listu Naszego pozywani byli, bo żadnego takiego sprawy sędzić nie będziemy, ani go wzdawać stronie dopuścimy, a to folgując potrzebie Rzeczypospolitej i dogadzając temu, abyście się nie rozieżdzali z granic. A z tym żądamy się wam dobrze mieć. Datum Varschoviae in comitiis Regni die vigesima octava Novembris anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo nono [28 XI 1579], regni vero Nostri quarto. (*Pubi, za A. Pawińskim, Akta Metryki Koronnej, s. 81*).

⁸ Por. wyżej nr LXX, p. I, 41, konstytucja pt. Żołnierze.

za dworem pozwać. Starostowie **privatione officii**, inni iako **complices facti** mają być przez dekret Nasz skazani. Gdzieby też, który z osiadłych ludzi tego się ważył, żeby sam pokój pospolity i pakta turbował, także będzie winien za dworem odpowiadać **et secundum excessum** ma być od Nas osądzon; którą penę na takowym możemy aż **ad privationem colli extendere**. A takowe o swowoleństwie tym postanowienie nie dłużej ma trwać i mocy mieć, iedno do przyszłego sejmu, a tylko na Woiewodztwa wyżej mianowane ściągać się ma. A dla wiary i pewności tego wszystkiego, pieczęć Nasza Koronna iest do tego listu przyciśniona.

Dan w Warszawie w poniedziałek przed Trzema Krolmi [3 I] na sejmie walnym koronnym, roku Bożego tysiąc pięćset ośmdziesiątego, panowania Naszego roku czwartego. Na własne Jego Królewskiej Miłości rozkazanie.

II. LITTERAE UNIVERSALES IN MAIOREM POLONIAM DE LIBERA NAVIGATIONE IN FLUVIO WARTA ALIISQUE [4 STYCZNIA 1580 R.]

Stefan etc. Wszem wobec i z osobna każdemu, komu to wiedzieć należy, oznaimujemy listem Naszym, iż gdy dla pewnych przyczyn na teraźniejszym sejmie warszawskim nie mogło przyiść do tego, aby iakie konstytucyje i postanowienia za wszech spólnym zezwoleniem spisać i wydać się były mogły, iednak będąc o to imieniem rycerstwa Ziem Wielgopolskich, Poznańskiego i Kaliskiego Woiewodztwa przez posły ich wszystkie proszeni, niżej opisane postanowienie około Warty rzeki, także Noteci i Gldzie za tych to posłów zezwoleniem iednostainem uczyniliśmy i czynimy tym sposobem. Że acz i staremi statuty i poślednimi konstytucyjami¹ to iest utwierdzone, żeby wszystkie rzeki, które są **navigabiles**, do nawigacyjej były wolne, a na imię o rzekach Warcie, Noteci i Gldzie i o jej nawigacyjej iest dosyć statutów i konstytucyj, które nigdy do skutku swego przyść nie mogły, widząc My tedy tego wielką być potrzebę i pożytek Rzeczypospolitej, uchwalamy, aby ta rzeka do nawigacyjej od tych miejsc, skądby **navigabilis** być mogła, do nawigacyjej na dół i wzgórze była wolna. A ktoby gać albo młyn iaki na niej mieć chciał, wolno mu to **quidem**, ale takowy każdy powinien będzie przy takowym młynie albo gaci śłozy albo wrota dostateczne wgląb i wszecz dać zbudować, ktoremiby nawa wszelaka na dół i wzgórze bez wszelakiego impedimentu wyniść bezpiecznie mogła i takowe wrota powinien będzie każdy, skoroby nawa przyszła, wzgórze i na dół otworzyć, a nawie nic nie mieszkając ani tej zatrzymywać. A takowe śłozy albo wrota powinien będzie każdy zbudować na tej to rzece Warcie a **data praesentium ad decursum duorum annorum**. Czemu wszystkiemu ma się dosyć stać **sub poena centum marcarum, pro qua poena citatus aliquis ob non satisfactionem praemissorum, tenetur peremptorie respondere coram officio castrensi**. A iżby kiedy ta nawigacyja do skutku statecznego przyść mogła, naznaczyliśmy pewne osoby do Książęcia Iego Mości Kurfirsta Brandeburskiego, także do Ich Mości Książąt Pomorskich, którzy z Ich Mościami **de libera navigatione** Warty i wyżej omianowanych i Odry **per omnes ditiones** Ich Mości, **item de libera venditione frumentorum et aliarum mercium** wzgórze i na dół, **item de depositoriis ac teloneis** traktowali i postanowili. A iż te to rzeki mają w sobie zawad nie mały, postanowiliśmy pewne osoby dwie do wyprawienia i rumowania tych rzek, od Pyzdr prawie począwszy aż do Poznania, albo do granic albo dotąd, pokiby iedno rumowanie potrzebowała. Na której rzeki rumowanie albo uprzątnienie postanowiliśmy za tych wszystkich Woiewodztwa Poznańskiego i Kaliskiego posłów iednostainem, **nemine eorum repugnante** zezwoleniem podatek po trzy grosze z włoki albo łanu na Woiewodztwo Poznańskie i Kaliskie, który wybieran być ma przy pospolitym podatku i przez tegoż poborcę, który podatek pospolity wybierać będzie. Ten podatek, gdy będzie wybran, ma być zniesion

¹ Por. statuty piotrkowskie 1496 r., *Vol. Const.*, t. I, vol. I, nr II, p. [43], s. 69: De liberis navigationibus et fluminibus ex nomine liberis, oraz p. [44] i [45]. Normy te ponawiane były na sejmie piotrkowskim 1510 r., *ibidem* nr XIX, p. I, 11, s. 225, na sejmie toruńskim 1519 r., *ibidem*, nr XXVIII, I, p. I, s. 327, oraz na sejmie krakowskim 1531–1532 r., *ibidem* t. I, vol. 2, XLI, p. I, s. 97.